

VAN İLİNDE YATIRIM KOLAYLIKLARI VE YATIRIM TEŞVİKLERİ⁽¹⁾

Aziz KUTLAR⁽²⁾

Hakkı ÇİFTÇİ⁽²⁾

Beşir KOÇ⁽²⁾

(ARAŞTIRMA MAKALESİ)

ÖZET: I.Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelere olan Van ili Doğu Anadolu Bölgesinde yer almaktadır. Bu ilimize kalkınma planları çerçevesinde verilen teşvik kredileri, yatırım indirimi ve vergi istisnası gibi kolaylıklar ele alınmıştır. HDTM, DPT, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü gibi kuruluşların kaynaklarına başvurulmuştur. Bunların yanısıra çiftçi aileleri ve yatırım sahipleri üzerinde bir anket çalışması yapılmış ve sonuçlar ayrıca değerlendirilmiştir.

THE INVESTMENT FACILITIES AND INCENTIVES IN VAN PROVINCE

ABSTRACT: Van province, among the First priority Region, is in East Anatolia. Matters such as incentives, credits investment deductions and tax exemption extended to this province within development plans framework have been examined. The data used in the study have been obtained from Undersecretariat of Treasury and Foreign Trade, State Planning Organisation and industry and Trade Directory. In addition, a survey on the related farmers and industrialists have been conducted and the results used in this study.

GİRİŞ

Hükümetlerin Kalkınmada öncelikli Yörelere için belirlediği, özellikle sosyoekonomik kalkınmayı amaçlayan hedef ve politikalar Van ilini de kapsamaktadır. Bu ilimize uygulanan ekonomik amaçlı hedef ve politikaları içeren yatırım kolaylıklarını bilmek son derece önemlidir.

⁽¹⁾Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Araştırma Fonunca desteklenmiştir

⁽²⁾Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 65080 VAN

Van ili ile ilgili tüm sosyoekonomik verileri incelemek bir makalenin sınırlarını aşacağından, çalışmamızı yalnız bu ilin yatırım kolaylıkları ve teşviklerle sınırladık.

MATERYAL VE YÖNTEM

1980'lerden sonra Van iline yatırım kolaylıkları çerçevesinde verilen Teşvik Belgesi ve bu belgelere bağlı olarak yapılan yatırımlar; çeşitli kamu kuruluşları nezdinde yürütülen ve yörenin kaynak potansiyeline uygun verilen faizli ve faizsiz kredili yatırımlar ile hibe şeklinde verilen aynı ve nakdi yardımlar ayrı ayrı incelenmiştir.

Bu yatırım kolaylıkları sonucunda yörede gerçekleşen bütün yatırımların bir dökümanı ortaya çıkarılmıştır. Bu verilerden elde edilen sonuçlardan ilin ekonomik gelişmesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda yatırım kolaylıkları ile ilgisi bulunan tüm kuruluşların en son verilerine başvurulmuş ve elde edilen veriler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Yine bu çalışmada mahalli kamu kuruluşları, yatırım sahipleri ve ihtiyaç duyulan ilgili birimlerden istifade edilmiştir.

YATIRIM KOLAYLIKLARI

1. Teşvik Belgeli Yatırımlar

Yatırım, belli bir dönem içinde; (makina, teçhizat, inşaat arsa, bina, yol gibi) sabit sermaye mallarına ve stoklarına yapılan ilaveler olarak tanımlanabilir(1).

Gelişen ülkelerde bölgeler arası gelişme farkları çok defa oldukça yüksektir. Nitekim, Türkiyede'de birçok iller ve bölgeler nispeten geri kalmıştır. Bu gibi iller ve bölgeler "Kalkınmada Öncelikli İller ve Bölgeler" olarak tespit edilmiştir(1).

Ülkemizde DPT bu gibi illeri tespit etmiş bulunmaktadır. Genellikle geri kalmış illerin çoğunluğu Doğu ve Güney Doğu bölgesinde, bir kısmı ise Orta Anadolu bölgesinde yoğunlaşmıştır. Gerek ekonomik gerek sosyal gelişme açısından dengeli kalkınma temel bir gayeyi teşkil ettiğine göre, yatırımlar bugün çeşitli teşviklerle geri kalmış bölge ve illere yöneltilmelidir(1).

Yatırımların öncelikli sektörlerle ve öncelikli coğrafi bölgelere dağılımının yönelmesinde kullanılan başlıca teşvikler; çeşitli vergi indirim ve muafıkları, ithal vergisi indirimi ve muafiyeti, yatırım indirimi, kurumlar

vergisi indirimi,tercihli ve düşük faizli orta ve uzun vadeli kredi,döviz tahsisi gibi teşvik tedbirleridir(1).

Yatırımların öncelikli sektörler ve öncelikli coğrafi bölgelere dağılımın yönelmesinde kullanılan teşviklerden bir tanısında kısa,orta ve uzun vadeli, işletme ve yatırım kredileridir. Kredi, bilindiği gibi genel anlamda, belirli miktarda satınalma gücünün belirli bir süre için ve iade edilmek üzere bir bedel karşılığında,gerçek veya tüzel bir kişi emrine verilmesidir(2)

Tarım sektörünün aldığı krediler,miktar olarak yetersizdir.Toplam kredilerin ancak %15-20'si tarımsal kredi niteliğindedir.Ayrıca tarımsal amaçlı verilen krediler,tarım dışı amaçlarla kullanılabilirdiğinden ve kredi verilirken yalnız gösterilen teminatın sağlamlığı üzerinde durulduğundan dolayı, zaten yetersiz olan tarım kredilerinin,bu sektöre katkısı daha da azalmaktadır (2).

Devletin tarıma müdahale şekillerinden olan;Vergi, resim ve harçlardan kısmen ya da tamamen muafiyet,Tarımsal kredi olanaklarının artırılması (3), üreticiyi tarımsal faaliyetlerde bulunmaya teşvik eden müdahale şekillerindedir.

1985-92 yılları arasında Türkiye genelinde verilen toplam 19558 Teşvik Belgesinin yaklaşık %3.2'sinin Kalkınmada Öncelikli Yörelere olan Van iline verilmiştir.Kalkınmada öncelikli Yörelere(KÖY)Teşvik Belgesinin, ençok verildiği yıl olan 1990'da, Van iline 91 adet ,1992 yılında ise 4 adet Teşvik Belgesinin verildiği görülmektedir(Çizelge 1).

Çizelge 1. Van İline Verilen Teşvik Belgelerinin KöY ve Türkiye Geneli Karşılaştırılması

Yıllar	Van	Köy	Türkiye	Van/Türkiye %	Van/Köy %
	Belge Sayısı				
1985	7	260	1821	2.7	0.4
1986	15	296	2459	3.8	0.6
1987	11	402	2810	2.7	0.4
1988	12	432	2742	3	0.4
1989	9	1002	3256	0.8	0.3
1990	91	2373	3141	3.8	3
1991	38	662	1775	5.7	2.1
1992	4	176	1554	2.3	0.2

Kaynak:HDTM, Faaliyet Raporu , Ankara,1993.

Teşviklerin Sektörel dağılımında,1980-94 döneminde;Tarım sektörü, verilen belge sayısı ile ilk sırada yer almaktadır.Enerji sektörü 1 belge ile en az teşvik alan sektördür.Yatırım değeri itibariylede; Birinci sırada hizmetler sektörü gelmektedir(Çizelge 2).

1980-94 Döneminde,81 belge ile teşviklerin %25.77'si hayvancılık, 23 belge ile %17.42'si turizm ve 2 belge ile %15.21'ide sağlık alt-sektörüne verilirken; 1 belge ve 0.04'lük pay ile inşaat alt-sektörü en az teşviği almıştır(Çizelge 3)

Çizelge 2. 1980-94 Döneminde Teşviklerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Belge Sayısı	Yatırım	İstihdam	Değer
Madencilik	4	2.872	255	0,3
Tarım	97	294.804	1813	29,0
İmalat Sanayi	68	309.001	9357	30,2
Hizmetler	61	408.231	2648	40,0
Enerji	1	6.000	10	0,5

Kaynak: HDTM Verileri

Kullanımını Destekleme Fonun'dan Yapılan Yatırımlar

15 Aralık 1984 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulunun 84/8860 tarihli kararıyla T.C. Merkez Bankası nezdinde "Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu"kurulmuştur.Bu kararın kapsamına DPT tarafından 14/10/1984 tarihidenden itibaren yatırım teşvik belgelerine bağlanan yatırımlarda dahildir.Daha sonra 7 Haziran 1986 tarihli resmi Gazetede yayımlanan 10716 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Kaynak Kullanımını Destekleme Fonunda değişiklikler yapılarak yeniden düzenlemeye gidilmiştir.Bu değişikliğe göre, hayvancılık ve su ürünleri konularında projeye dayalı yatırım yapanlara, yatırım tutarı üzerinden aşağıda belirtilen oranları geçmemek üzere Kaynak Kullanımı Destekleme Fonundan destekleme primi ödenir.

a)Kalkınmada öncelikli yörelerde %30,

b)Diğer yörelerde %25,

T.C. Ziraat Bankasınca kullanılacak hayvancılık ve su ürünleri ile ilgili ihtisas kredilerinde,vadeleri aşağıda belirtilen oranları geçmemek üzere kredinin verildiği tarihte bir defaya mahsus olmak üzere Kaynak Kullanımı Destekleme Fonundan, adı geçen Bankaya destekleme primi ödenir.Krediyi

alanlar Bankaya ödenen destekleme primi kadar eksik boçlandırılarak, kredinin tamamı kullanılır.

9 Ocak 1993 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulunun ihracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik kararında belgesiz olarak uygulanacak fon kaynaklı kredi esaslarında, Besicilik işletme kredisi sıfır faizli olarak tesbit edilmiştir. Yatırımını tamamlamış ancak, işletme sermayesi yetersizliği sebebiyle hayvan materyali alamayan yetiştiricilere aynı olarak aktarılmak üzere, açılma izni almış tesislere T.C Ziraat Bankası kanalıyla fon kaynaklı işletme kredisi verilebilmektedir. Proje ile ilgili her türlü teknik kontrol sağlık hizmetleri Tarım ve Köy işleri Bakanlığı tarafından karşılanır, denilmektedir. Kredi ile ilgili uygulama esasları Müsteşarlığın ve T.C Ziraat Bankasının uygun görüşüne istinaden Tarım ve Köy işleri Bakanlığınca yayınlanacak tebliğ esasları çerçevesinde, T.C Ziraat Bankasınca yürütülür.

Çizelge 3. 1980-94 Döneminde Teşviklerin Altsektör Özelliklerine Göre Dağılımı (%)

Alt Sektörler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İşletme Yatırımı	Döviz Gereği	İstihdam
Gıda ve İçki	22	9,56	11,73	17,55	5,41
Dokuma ve Giyim	3	0,48	0,59	2,52	41,32
Elektrik Makinaları	3	0,12	0,01	-	0,53
Kimya	3	0,46	0,11	0,46	1,03
Madeni Esya	3	0,19	0,15	0,80	2,44
Pişmiş Kil Gereçleri	9	3,71	1,81	4,50	4,14
Lastik	7	2,05	2,41	-	1,44
Orman ürünleri	3	0,42	0,71	0,17	1,18
Demir çelik	1	0,44	1,05	0,72	0,79
Çimento	5	6,43	1,05	6,55	0,89
İnsaat	1	0,04	-	0,14	0,35
Deri ve Köşele	8	6,38	15,14	1,09	4,38
Hayvancılık	81	25,77	50,27	4,02	12,13
Ormancılık	16	3,10	9,15	-	1,72
Ulaştırma	32	4,94	0,14	30,53	8,23
Ticaret	2	0,06	0,02	-	0,31
Turizm	23	17,42	4,27	6,98	8,80
Eğitim	1	1,61	0,66	-	0,55
Sağlık	2	15,21	0,66	13,82	1,73
Madencilik	4	0,28	-	1,55	1,95
Enerji	1	0,59	-	2,37	0,08
Diğerleri	1	0,74	0,07	6,24	0,62

Kaynak : HDMT Kayıtları 1994.

Vade(yıl)	Oran(%)
6	20.0
5	18.3
4	16.3
3	13.9
2	10.9
1	7.3

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonunca,1988-93 döneminde desteklenen; Koyun Besiciliği, Toplam ödenen prim tutarının % 52.93'lük pay ve 21 proje sayısı ile ilk sırada yer almaktadır.Su ürünleri,1 adet proje ve %1.36'lık primden aldığı pay ile enaz destek alan proje olmuştur. Proje sayısı itibariyle' de, sığır besiciliği ilk sırayı almaktadır(Çizelge 4).

Çizelge 4.1988-93 Döneminde;Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Yatırımları ve Ödenen Primlerin Proje Konusuna Göre Dağılımı

Proje Konusu	Gerçekleşen Yatırım Tut. (Milyon TL.)	Top.ödenen Prim. Tut (Milyon TL.)	Değer %	Proje Sayısı
Sığır Besiciliği	895.975.418	268.592.615	39.80	26
Koyun Besiciliği	1.192.457.326	357.236.896	52.93	21
Su ürünleri	30.508.452	9.152.536	1.36	1
Arıcılık	52.418.430	15.725.528	2.33	3
Meyva Bahçeciliği	81.230.752	24.369.226	3.60	1
Toplam	2.252.590.378	675.076.801	100.00	52

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım İl Müdürlüğü Envanter Kayıtları,1994-Van

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonundan,desteklenen projelerle 1988-93 Döneminde;Yapılan toplam yatırımın ve ödenen primlerin, %34.5' ini 10 proje ile Van-Merkez almıştır.Erciş ilçesi ise, 30 projeyle yapılan toplam yatırım ve ödenen primlerin %31.9'luk bir payla, ikinci sırayı almıştır. Gevaş ilçesi ise; 1 proje ve %0.5'lik payla son sırada yer almıştır(Çizelge 5).

1988-93 Döneminde,Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu,beş faaliyet konusunda,Toplam 52 projeyi gerçekleştirmiştir. Sığır Besiciliğinde; Toplam 1604 baş sığır kapasitesine sahip,26 proje gerçekleştirilmiştir. Toplam 844 baş sığır kapasitesine sahip,20 sığır besiciliği işletmesiyle, Erciş ilçesi ilk sırayı almıştır.Sığır Besicili işletmelerine verilen toplam prim tutarının %45.8' ni Erciş ilçesi alırken, Muradiye ilçesi 1 adet sığır besiciliği işletme projesiyle %3.5'lik payla enaz prim alan belde olmuştur.

Çizelge 5.1988-93 Döneminde Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Projelerine Ödenen Toplam Primler ile Toplam Yatırımların Beldelere Göre Yüzdesele Dağılımı

Merkez-İlçe	Topl. Yatırım veya Top. Ödenen Prim(%)	Top. Proje Sayısı
Erciş	31.9	30
Merkez	34.5	10
Çaldıran	6.1	2
Edremit	6.5	1
Muradiye	2.9	2
Gevaş	0.5	1
Özalp	7.7	4
Gürpınar	9.9	2
Toplam	100.0	52

Kaynak: Tarım Köyişleri Bakanlığı, Tarım İl Müdürlüğü Envanter Kayıtları, 1994- Van

Çizelge 6.1988-93 Döneminde Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Projeleri ve Beldelere Göre Dağılım Özellikleri

Proje Konusu/Belde	Proje konusuna göre Herbir Beldeye Düşen Proje Sayısı	Ödenen Top.Prim. Tut Belde.Göre Dağılımı	Top.Kapasite (Hayvan sayısı)
<u>Şiğir Besiciliği</u>			
Erciş	20	45.8	844
Merkez	3	21.0	200
Çaldıran	1	13.3	500
Edremit	1	16.4	50
Muradiye	1	3.5	10
Toplam	26	100.0	1604
<u>Koyun Besiciliği</u>			
Erciş	9	23.2	2200
Gevaş	1	1.0	300
Çaldıran	1	1.7	30
Merkez	6	42.4	3000
Muradiye	1	2.9	600
Özalp	2	12.6	800
Gürpınar	1	16.2	300
Toplam	21	100.0	7230

Çizelge 6'nın devamı

Proje Konusu/Belde sayısı)	Proje konusuna göre Herbir Beldeye	Ödenen Top.Prim. Tut Belde.Göre	Top.Kapasite (Hayvan
	Düşen.Proje Sayısı	Dağılımı	
<u>Su ürünleri</u>			
Gürpınar	1	100.0	-
<u>Arıcılık</u>			
Özalp	2	44.1	120
Erciş	1	55.9	200
<u>Meyva Bahçeleri</u>			
Merkez	1	100.0	-

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım İl Müdürlüğü Envanter Kayıtları, 1994, Van

Koyun Besiciliği İşletmeleri , faaliyet alanında ise; Toplam 7230 Baş koyun kapasitesine sahip ,21 Koyun Besiciliği işletme projesi gerçekleştirilmiştir. Toplam 3000 baş koyun kapasitesine sahip, 6 adet koyun besiciliği, işletme projesiyle Van-Merkez ilk sırayı almıştır. Koyun Besiciliği işletmelerine verilen toplam prim tutarının %42.4' ünü Van-Merkez alırken, ikinci sırayı 9 proje ve 220 baş koyun kapasitesiyle Erciş ilçesi almıştır (Çizelge 6).

3. Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri(Orköy)Genel Müdürlüğünce, Verilen Geri Ödemeli Besicilik Kredileri

1991-93 Döneminde, Orman Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Orman Köy ilişkileri(Orköy)Birimince; Proje Konusuna göre Van iline verilen kredilerden %75.2'lik payla Besi Koyunculuk İşletmeleri ilk sırada yer almıştır. Arıcılık konusunda faaliyet gösteren işletmeler ise; %9.1'lik payla en az kredi alan projeler olmuştur(Çizelge 7).

Çizelge 7. 1990-93 Döneminde; Orman Köy İlişkileri(Orköy)Genel Müdürlüğünce, Proje Konusuna Göre Verilen Krediler

Proje Konusu	Proje sayısı	Toplam Kredi Miktarı (milyon TL.)	Değer (%)
Süt Koyuncululuğu	10	208.069.000	15.7
Besi Koyuncululuğu	40	1.000.000.000	75.2
Arıcılık	26	121.000.000	9.1
Toplam	76	1.329.069.000	100.0

Kaynak: Orman Bakanlığı, Orman işletmeleri il Müdürlüğü, Orköy Birimi Envanter Kayıtları, 1994-Van

1990-93 Döneminde, Orman Köy İlişkileri(Orköy)Birimince, faaliyet konusuna göre desteklenen projelerin ve kredi miktarının beldelere göre dağılımında;çatak ilçesi,Besi Koyunculuk işletmeleri faaliyet konusunda 29 proje ve %54.5'lik toplam kredi miktarından aldığı payla ilk sırada yer almıştır. Bahçesaray ilçesinde ,Arıcılık faaliyet konusunda 8 Proje ve toplam krediden aldığı %3'lük payla son sırada yer almıştır(Çizelge 8).

TEŞVİK-KREDİ KONUSUNDAKİ PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Problemler,kısaca şöyle özetlenebilir;Tarım kredilerinin yetersiz oluşu, Kredilerin zamanında verilmemesi, Bürokratik işlemlerin uzun sürmesi, İmalat sanayine; Kısa,orta ve uzun vadeli(düşük faizli)kredi veren kuruluşların yetersizliği,İnşaat sektöründe konut kredilerinin yetersizliği, TCZB'nin açmış olduğu kredilerde, orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinin önemli yer tutmaması ve en son olarak da,Tarımsal amaçlı verilen krediler tarım dışı amaçlarla kullanılması olarak sıralanabilir.

Çizelge 8. 1990-93 Döneminde Orman Köy İlişkileri(Orköy)Genel Müdürlüğünce, Proje Konusu ve Sayısına Göre Verilen Kredilerin Beldelere Göre Yüzdesele Dağılımı

Proje Konusu/Belde	Toplam Proje Sayısının Beldelere Dağılımı	Toplam Kredi Miktarı (%)
<u>Süt Koyunculugu</u>		
Gevaş	10	15.7
<u>Besi Koyunculugu</u>		
Gevaş	11	20.7
Çatak	29	54.5
<u>Arıcılık</u>		
Gevaş	12	3.8
Çatak	6	2.3
Bahçesaray	8	3.0
Toplam	76	100.0

Kaynak:Orman Bakanlığı,Orman İşletmeleri İİ Müdürlüğü Orköy Birimi Envanter Kayıtları, 1994-Van

Çözüm Önerileri;

-Kredinin zamanlaması önemlidir.Krediye ihtiyaç duyulduğu an hazır bulunması gereklidir.

- Kredinin vadesi, kredinin kullanılması amacına uygun olmalıdır.
- İhtiyacı karşılayacak kadar kredi verilmelidir.İhtiyacın çok altında verilen krediler, verimsiz ve etkisiz olmaktadır.
- Kredi veren kuruluş, teknik yardım ve kontrol hizmetlerini kredi ile paralel yürütmelidir.
- Kredi veren kuruluş,Tarım Bakanlığının ilgili müdürlükleri,TC Ziraî Donatım kurumu gibi kuruluşlarla koordine bir şekilde çalışmalıdır.
- Teşvik mevzuatında suistimallere yer verecek boşlukları tespit edip önlemler almak ve yatırımcıları bilinçlendirip, yönlendirmek,
- Bölgede,Organize sanayii bölgelerini yaygınlaştırmak,başlamış olanlar süratle tamamlanıp, teşvik tedbirleriyle özendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- 1.Başol, K.,1992. Türkiye Ekonomisi,D.E.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.,Üçüncü Baskı, 75-78 ,İzmir.
- 2.Eren, A.,1989. Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi,D.E.ü.Muğla İşletmecilik Yüksekokulu.,Birinci Baskı,177-179,Muğla.
- 3.Dinler, Z.,1993. Tarım Ekonomisi,U.ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.,Yayın No:13,252-253,Bursa